

Лідія Ізовітова,
голова Національної асоціації
адвокатів України та Ради
адвокатів України, президент
Спілки адвокатів України,
заслужений юрист України

Декларація – дороговказ для втілення сучасних стандартів захисту прав людини

Лідіє Павлівно, вже майже рік як за участю Національної асоціації адвокатів України розробляється Декларація щодо захисту прав людини у кримінальному провадженні. Що спонукало адвокатів до розробки цього документа?

Л. Ізовітова. Тривалий час в рамках різних заходів: конференцій, круглих столів, семінарів, засідань Ради адвокатів України і регіональних рад, ми напрацьовували матеріали й аргументи по цілому комплексу проблем реалізації професійних прав адвокатів у кримінальному провадженні вже за новим Кримінальним процесуальним кодексом. Власне текст проекту Декларації як цілісний документ було оприлюднено у березні поточного року, коли адвокати й почали її активно обговорювати, висловлювати оцінки, вносити пропозиції.

Чому Національна асоціація зараз приділяє таку значну увагу саме проблематиці прав людини у кримінальному провадженні?

Л. Ізовітова. Триває процес удосконалення Кримінального процесуального кодексу. Коли він приймався, дуже багато говорили про змагальність. Вона і дотепер є обмеженою, інтереси і права громадян не захищені в повній мірі. Адвокати мають опосередковані права з обвинуваченим, підозрюваним. Здавалося б, враховуючи широкий спектр задекларованих прав цих учасників кримінального провадження, адвокат начебто також в силу ст. 46 КПК отримує їх в повному обсязі.

Але це тільки на перший погляд. Викривлене розуміння цієї норми призводить до того, що права адвоката обмежують, а обов'язки безпідставно розширюють – часом повідомлення про підозру вручають адвокату замість підозрюваного. Адвокати не тільки в провадженнях відчувають утиски і відсутність змагальності, зазнають психологічного і фізичного тиску. Ми маємо випадки трагічної загибелі адвокатів, зокрема у Харкові, Тернополі, Київській області... Є всі підстави пов'язувати ці вбивства з їхньою професійною діяльністю й констатувати, що такого раніше не було, адвокатів не ототожнювали з їхніми клієнтами. Ситуація захисту прав людини і професійних гарантій адвокатів ускладнюється, і в цих умовах ми вирішили запропонувати суспільству документ, який віддзеркалює наше бачення виходу з неї.

Для подальшого розгортання масштабної роботи з реального захисту прав людини в кримінальному провадженні зараз важливо, чим ми реально наповнимо документ, який вже обговорений і створений адвокатами України.

Позитивний «заряд» Декларації не викликає сумніву, але її конструкція в ході обговорень часом збуджує дискусії. Чим вони викликані?

Л. Ізовітова. Декларація спрямована на захист прав людини і опосередковано – на захист професійних прав адвокатів. Порушень цих прав дуже багато, кожен адвокат має власний досвід і є носієм певного сформованого бачення шляхів подолання практики цих порушень. Оскільки текст Декларації тільки створюється, кожен адвокат прагне, щоб формулювання тез у цьому документі було більш досконалим і відповідало його баченню картини. Без контраргументації цей процес уявити важко. Спір – професія адвоката, а йому в руки втрапив збірник принципів, які сформульовані іншими адвокатами і зібрані в один щойно структурований текст. От і точаться суперечки і щодо відповідності певних положень нормам права, і щодо юридичної лексики.

З одного боку, точаться палкі суперечки, а з іншого, бачимо певну інертність частини адвокатів в опрацюванні тексту Декларації, які зрештою оцінюють його похатцем. Більшість критиків починає свої заяви словами: «Мені щойно трапилося прочитати цей документ...» Чому це відбувається і як подолати подібне ставлення?

Л. Ізовітова. Адвокат живе життям своїх клієнтів. Те, що відбувається із клієнтом, визначає зміст діяльності адвоката, наповнює його подіями. Поглинуті справами клієнтів, адвокати не завжди мають можливість і час вийти за межі конкретних прецедентів і побачити більшу картину. Адвокат, ведучи водночас немалу кількість справ, думає, як зберегти життя, здоров'я та гідність свого клієнта. У адвоката цілодобовий робочий день, який минає в обдумуванні правових кроків, моделюванні ситуацій. На загальноадвокатські питання бракує часу. Оскільки участь у дискусії надає цей час для розуміння більшої картини і участі в ній, адвокат намагається реалізувати весь свій творчий потенціал та емоційний заряд, критикуючи прочитане. Але спонукати його сформулювати тезу так, як він її уявляє в ідеальному стані, перевести критичні зауваження в площину кон-

структивної праці дуже непросто. Пріоритетом залишаються справи клієнтів.

Тому вирішення таких завдань, як розробка і вдосконалення тексту Декларації, відповідно до свого призначення взяли на себе органи адвокатського самоврядування у співпраці з іншими зацікавленими та партнерськими організаціями. Робоча група Проекту «Підтримка реформ в сфері юстиції в Україні» відвідала регіони і збрала матеріали для доопрацювання тексту документа, досконалого формулювання окремих його тез. Цю роботу успішно закінчено, а критичний підхід адвокатів — лише на користь справи.

Тобто можна зрозуміти, що в застосуванні нового КПК ще немає стабільності, і тому адвокати, маючи різну практику, по-різному бачать шляхи подолання проблем порушень прав людини в кримінальному провадженні?

Л. Ізовітова. Одна річ якісний, виважений закон, інша — як він застосовується. Кримінальний процесуальний кодекс діє лише два роки, і саме практика має вказати на те, що треба в ньому змінити. Кожний прокурор, кожний суддя читає норму закону і розуміє її доволі індивідуально, часто застосовуючи норму не в інтересах правосуддя, не для досягнення мети кримінального провадження, а для досягнення певних цілей процесуального чи іншого характеру. При цьому порушуються гарантії адвокатської діяльності, права людини.

Тому все, що викладено в Декларації, має розумітися як комплекс змін у практиці та нормах, які на думку адвокатів, сьогодні вкрай необхідні. Що і як мають робити обвинувачі, захисники і судді відповідно до чинного кримінально-процесуального закону та міжнародного права. Саме під таким кутом: «на думку адвокатів», — формулюються в Декларації ключові принципи захисту прав людини в кримінальному провадженні.

Чи модальність фрази «на думку адвокатів» дає підстави зрозуміти, що Декларацію сформовано лише за пропозиціями адвокатів?

Л. Ізовітова. У заходах, на яких було вироблено пропозиції, брали участь представники суддівського корпусу, прокуратури, внутрішніх справ, органів державного управління. Вони також додали аргументів і практичного матеріалу до загальної картини стану речей. Ми говоримо «на думку адвокатів» тому, що внесок згаданих учасників цієї спільної роботи не був оформлений певними документами організацій, які вони уособлюють. Натомість адвокати висловлюють свою власну позицію у формі Декларації.

В принципі до кожної тези цього документа можна поставити посилання на норму акта національного чи міжнародного права, з якого вона походить. Це — не вироблення нових вимог, це — узагальнення існуючих вимог, якими нехтують ті, хто має їх неухильно дотримуватися. Вони зведені в один текст за критері-

єм більшої важливості саме для захисту прав людини з погляду різних адвокатів у різних регіонах. І тому Декларації не притаманні ознаки логічності та цілісності юридичного документа. Спільними зусиллями текст буде відшліфований, в тому числі і на етапі втілення положень Декларації в конкретних системних заходах.

Спільна участь суддів, прокурорів, представників МВС разом з адвокатами в обговоренні тематичних блоків Декларації була досить активною, чого раніше не доводилося бачити часто. Чи є одним з завдань Декларації сприяння подоланню інституціональної розрізненості учасників кримінального провадження?

Л. Ізовітова. Очевидно, що так. Нині можна почути, як прокурор починає певний свій висновок словами «на мою думку», хоча ми розуміємо, що власне думка прокурора не має значення, адже він виступає від імені держави. Висновок прокурора має ґрунтуватися на законі, завданнях провадження, цілях діяльності прокуратури. Думка, що не є «вмонтованою» в конструкцію здійснення цих завдань і цілей, належить прокуророві як приватній особі, а ні в якому разі не представникові держави, і не може враховуватися судом чи якимось інакше реалізуватися в кримінальному провадженні. Тим часом, коли адвокат в процесі висловлює певну думку, ми розуміємо, що вона не належить йому як приватній особі, а є похідною від завдання правової допомоги клієнту, якого він захищає чи представляє.

В рамках вільного обміну думками під час дискусій з подібних питань вибудовується спільна мова і зближуються підходи. І хоча робота ця розрахована на тривалий час, навколо Декларації таких дискусій справді побільшало і полеміка учасників з різних сторін кримінального провадження вже менше нагадує Вавилонську вежу, де всі говорять різними мовами.

Чи це означає, що над текстом Декларації і далі триватиме робота вже на етапі її реалізації?

Л. Ізовітова. Безумовно. Ми розглядаємо Декларацію як живий документ, який буде наповнюватися новими ідеями і позитивною практикою. Реалізація Декларації здійснюватиметься на підставі програми дій, яка також стане частиною справи поширення ідей, закладених в цей документ.

Справді, завдання у всіх різні, але кримінально-процесуальний закон один і його мета одна — вона чітко виписана у відповідній нормі — ст. 2 КПК, де поряд з іншим встановлено, що воно полягає в тому, щоб «... жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений».

Перед юридичною спільнотою виникають проблеми, які неминуче треба долати спільними зусиллями. Скажімо, Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» введено норму про те, що подавати скаргу на суддю до Вищої кваліфікаційної комісії суддів має право лише адвокат, причому той, який не брав участі у процесі, з приводу якого подається

скарга. З одного боку – норма слухна і спрямована перш за все на те, щоб скарги надходили до ВККС професійно підготовленими, а з іншого – чи може адвокат повноцінно підготувати документ, якщо не брав участь у справі і його професійні права не були порушені цим конкретним суддею, чи погодиться адвокат писати скаргу на суддю, із яким надалі дуже вірогідно може зустрітися в процесі?

Нововведення для процесу слухне, а для результату, здається, – сумнівне.

Л. Ізовітова. В підсумку ця норма посприяє втіленню принципу змагальності в дисциплінарному процесі ВККС. Маю переконання, що скоро з'являться адвокати, які спеціалізуються на скаргах, з'являться й такі, що представлятимуть суддів. Тому розрізнені сьогодні інституціонально спільноти правників рухатимуться назустріч одна одній. Декларацію, підготовлену адвокатами, можна вважати рішучим кроком адвокатури в цьому напрямі.

Чи наповнюватиметься Декларація новим матеріалом по мірі втілення в практиці адвокатів і, будемо розраховувати, що й інших учасників кримінального провадження?

Л. Ізовітова. Думаю, вона може навіть скорочуватися, — по мірі того, як ми просуватимемося у справі вдосконалення законодавства і практики деякі положення Декларації втратять свою актуальність і перейдуть в розряд звичайної практики, а тому текст її –

сума тез, покликаних сприяти подоланню порушень прав людини, зменшуватиметься через подолання цих тенденцій і встановлення цивілізованих відносин у кримінальному провадженні.

Чи варто очікувати таких змін в якомусь осяжно-му майбутньому? Ми знаємо, що хоч би яким досконалим був закон, інквізиційна система з її інерцією поглинає нововведення або притлумлює їх, за своєю внутрішньою суттю гальмує будь-які зміни.

Л. Ізовітова. Звичайно, ми ще не маємо реальної змагальності в провадженні – даються знаки рефлексії застарілої системи з її позапроцесуальними стосунками і зовнішніми впливами, адвокати і досі не мають права збирати докази, обвинувальний ухил здає позиції дуже поволі, тягар відповідальності тисне на суддів, адже саме вони несуть найвищу відповідальність з усіх учасників провадження.

Однак поліпшення ситуації відбуваються, а нове кінець-кінцем завжди долає віджиле. В цьому контексті ми бачимо Декларацію як дороговказ для втілення змін і встановлення таких відносин у кримінальному провадженні, які відповідають сучасним стандартам захисту прав людини.

Декларація – це характеристика такого стану речей в кримінальному провадженні, якого ми прагнемо досягти.

*Розмову вів Леонід Лазебний,
головний редактор журналу «Адвокат»*